

Tıp Eğitiminde Ayrımcılık, Yanlılık ve Damgalamaya Yönelik Bir Eğitim Programının Tanıtımı ve Öğrencilerin Ayrımcılığa Neden Olan Durumlar Hakkındaki Görüşleri

Introduction of a Training Program on Discrimination, Bias and Stigma in Medical Education and Students' Views on Situations Causing Discrimination

Mine Erkan¹

Orcid: 0000-0001-8612-356X

Dilan Akyurt²

Orcid: 0000-0003-1313-0106

Yeşim Şenol³

Orcid: 0000-0002-7842-3041

¹Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları AD

²Samsun Üniversitesi Tıp Fakültesi Anestezi ve Reanimasyon AD

³Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi AD

Sorumlu Yazar:

Mine Erkan

E-posta:

mineerkan@akdeniz.edu.tr

Anahtar Sözcükler:

Ayrımcılık, Yanlılık, Damgalama, Eğitim Programı, Tıp Eğitimi

Keywords:

Bias, Medical Education, Social Discrimination, Social Stigma, Training Programs

Gönderilme Tarihi / Submitted:

16.08.2024

Kabul Tarihi / Accepted:

11.03.2025

Künye:

Erkan M, Akyurt D, Şenol Y. Tıp Eğitiminde Ayrımcılık, Yanlılık ve Damgalamaya Yönelik Bir Eğitim Programının Tanıtımı ve Öğrencilerin Ayrımcılığa Neden Olan Durumlar Hakkındaki Görüşleri. Tıp Eğitimi Dünyası, 2025;24(72):70-80

Özet

Amaç: Bu çalışma ile öğrencilerin ayrımcılığa neden olan hastalık ve durumlara bakış açılarının değerlendirilmesi ve hazırlanan eğitim programının tanıtılması hedeflenmektedir.

Gereç ve yöntem: Çalışma 2023-2024 eğitim döneminde, Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi 1. sınıf öğrencilerinin hastalık ve durumlara yönelik damgalama ve ayrımcılık bakış açılarının belirlenmesi için nitel ve nicel verilerin toplandığı karma bir araştırmadır. Araştırma iki boyuttan oluşmaktadır. İlk aşamada listelenen ayrımcılık nedenlerine yönelik öğrencilerin düşünceleri anket ile değerlendirilmiştir. İkinci aşamada hazırlanan eğitim programı uygulanmış ve öğrencilerin uygulamalar ile ilgili duygu ve düşüncelerini yazmaları istenmiştir. Uygulama süreci sonunda damgalama ve ayrımcılığa yüklenen anlam; öğrencilerin deneyimleri, farkındalık düzeyleri, duygu ve düşünceleri yazdıkları metin üzerinden incelenmiştir.

Bulgular: Öğrencilerin incinebilir gruplardan en sık hükümlü ve tutukların (%88), ikinci sıklıkta göçmenlerin (%84,8) ayrımcılığa uğradığını düşündüğü saptandı. Hastalığı nedeni ile damgalanan kişilerde en sık uyuşturucu bağımlılığı (%95,3) ve sonra sırasıyla alkolizm (%75,1), şizofreni (%74,7) ve obezite hastalarının damgalamaya - ayrımcılığa uğradığı belirtildi. Öğrencilerin %75,8'i toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık yapıldığını düşündüğünü belirtti. Erkek öğrencilerin sigara kullanımı ilişkili

hastalığı olan bireylerin ($p= 0,03$) ve engellilerin ($p= 0,01$) ayrımcılığa uğradığını düşünme oranları kadın öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı olarak yüksek bulundu. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı olarak yüksek oranda göçmenlerin ayrımcılığa uğradığını düşündüğü bulundu ($p= 0,05$). Ders ve uygulamalar sonrasında yazılan metinler incelendiğinde en çok tekrarlanan temalar “ayrımcılık” ve “önyargı” temaları olarak saptandı. Öğrencilerin ifadeleri ödev olarak izletilen filmlerin farkındalığın artırılmasında önemli katkı sağladığını gösterdi. Farkındalık için “empati” ve “iletişim kurma” en çok kullanılan kelimeler olarak dikkat çekti. Raporlarda üzerinde durulan bir diğer kavram “zorbalık” olarak saptandı.

Sonuç: Sağlık çalışanlarının ayrımcılıkla ilgili farkındalıklarının artırılması büyük önem göstermektedir. Ulusal ÇEP-2020 Davranışsal, Sosyal ve Beşeri Bilimler Listesinde “ayrımcılık, yanlılık, damgalama” ana durum olarak; “göçmenler”, “yaşlı, engelli, hükümlü gibi incinebilir gruplar”, “toplumsal cinsiyet” ve “hastalığı nedeni ile damgalanan bireyler” alt durumlar olarak tanımlanmaktadır. Tıp Eğitiminde bu alanda yapılan eğitimlerin yaygınlaştırılması önemlidir. Öğrencilere ödev olarak verilen film izleme ve raporlama süreci değerlendirildiğinde öğrencilerin ayrımcılığa yönelik hiç bilmedikleri önyargılarının olduğu ve bu filmler ile farkındalıklarının arttığına yönelik ifadeler dikkat çekmiştir. Sınıfta yapılan refleksiyon oturumlarında öğrencilerin, yapılan uygulamaların olumlu tutum değiştirmede işe yaradığını gösteren cümleleri dikkat çekmiştir. Öğrencilerin geribildirimleri incelendiğinde eğitim programından memnun oldukları gözlenmiştir.

Abstract

Aim: This study aims to evaluate students' perspectives on diseases and conditions that cause discrimination and to introduce the prepared education program.

Material and method: The study is a mixed study in which qualitative and quantitative data were collected to determine the stigmatization and discrimination perspectives of first-year students of Akdeniz University Faculty of Medicine in the 2023-2024 academic year towards diseases and conditions. The study consists of two dimensions.

In the first stage, students' thoughts on the listed discrimination reasons were evaluated using a survey. In the second stage, the prepared education program was applied, and students were asked to write about their feelings and thoughts about the practices. At the end of the application process, the meaning attributed to stigmatization and discrimination, as well as students' experiences, awareness levels, feelings, and thoughts, were examined through the text they wrote.

Results: It was determined that the students thought that the most vulnerable groups were the convicts and detainees (88%), followed by immigrants (84.8%). It was stated that the most common stigmatization and discrimination among people who were stigmatized due to their illness was drug use (95.3%), followed by alcoholism (75.1%), schizophrenia (74.7%), and obesity. 75.8% of the students stated that they thought that there was gender-based discrimination. The rate of male students thinking that individuals with smoking-related illnesses ($p= 0.03$) and disabled people ($p= 0.01$) were discriminated against was found to be statistically significantly higher than female students. It was found that female students thought that immigrants were discriminated against at a statistically significantly higher rate than male students ($p= 0.05$). When the texts written after the lessons and practices were examined, the most repeated themes were determined to be “discrimination” and “prejudice.” The students' statements showed that the movies watched as homework made a significant contribution to raising awareness. The most frequently used words for awareness were “empathy” and “communication.” Another theme emphasized in the report was “bullying.”

Conclusion: Increasing the awareness of healthcare professionals about discrimination is of great importance. In the National Core Curriculum-2020 Behavioral, Social and Human Sciences Situations List, “discrimination, bias, stigmatization” is defined as the main situation; “immigrants,” “vulnerable groups such as the elderly, the disabled, the convicts,” “gender” and “individuals stigmatized due to their illness” are defined as sub-situations. It is crucial to disseminate training in this field in Medical Education. When the film-watching and reporting

process given to students as homework was evaluated, it was noted that students had prejudices about discrimination that they did not know about and that their awareness increased with these films. In the reflection sessions in the classroom, students' sentences indicating that the practices implemented were effective in changing positive attitudes were remarkable. When the feedback from the students was examined, it was observed that they were satisfied with the training program.

GİRİŞ

Damga, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “iz, işaret, nişan”; damgalamak ise “birine yüz kızartıcı bir suç yüklemek” olarak tanımlanmıştır. Damga (stigma) ilk olarak Eski Yunancada delik, yara, iz anlamlarında kullanılmıştır. Damga, eski zamanlarda kişilerin vücuduna keserek ya da yakarak yapılan, kişinin kötü ahlak sahibi, kirlenmiş, suçlu, köle ya da uzak durulması gereken biri olduğunu anlatan işaretleri tanımlamak için kullanılmıştır. Damgalanma, günümüzde de semantik köküne yakın bir anlamda, gözden düşmenin, aşağılanmanın ve itibar düşüklüğünün ifadesi olarak kullanılmaktadır (1). Günümüzde damgalama (stigmatizasyon) bireyin, toplumun “normal” kabul ettiği ölçülerin dışında kalması nedeniyle toplum tarafından değersizleştirilmesi ve kötülenmesi olarak tanımlanır. Damgalama kişilerin statülerini kaybetmeleri, ayrımcılığa uğramaları ile giden bir süreçtir. Toplumun normal kabul edilen bazı özelliklerin dışında kalan bireyleri, hastaları saygınlığı azaltıcı şekilde etiketlemesi, itibarsızlaştırması ve küçümseyen bir kişiye indirgemesi gibi özellikler göstermektedir (1). Damgalama, farklı durumlarla ilişkilendirilerek türlerine göre sınıflandırılabilir. Kişiler, birçok yönden damgalanabilir. Örneğin, doğuştan getirdiği bazı özellikler (deri rengi, cinsiyet vb.), sosyo-kültürel statü (etnik köken, ideoloji, inançlar, kıyafet vb.), fizyolojik ve psikolojik sağlık sorunları (AIDS, obezite, ruhsal hastalıklar, gebelik vb.) damgalama nedeni olabilmektedir (2). Damgalama etki alanına göre birincil ve ikincil damgalama olarak sınıflandırılabilir. Birincil damgalama, kişinin kendisine yönelik olan damgalama türüdür. İkincil (hissedilen) damgalama ise, kişinin aile bireylerine, arkadaşlarına ve yakınlarına yayılan damgalama türüdür (3). Bunun dışında toplumsal, kurumsal (örgütsel, iyatrojenik) ve yapısal gibi

çeşitli damgalama türleri tanımlanmıştır (4). Damgalama bir süreç olarak değerlendirildiğinde; bazı aşamalardan oluştuğu söylenebilir. Damgalamanın aşamaları etiketleme, stereotipler (kalıp yargılar), bilişsel ayırma ya da ön yargılar, duygusal reaksiyonlar, sosyal konum kaybı ve ayrımcılık (5,6). Bunlar birbirini izleyen, başlangıç ve bitişli belirli aşamalar değil; dinamik ve etkileşimli süreçlerdir (4). Türkçe’de kalıp yargı olarak da adlandırılan stereotipler, belirli bir sosyal grubun üyesi olarak kategorize edilen bireylerin kişilik özellikleri ve davranışları hakkında genel olumsuz inançları kapsamaktadır ve bilişsel süreçleri içermektedir (7). Önyargılar stereotiplere yönelik bilişsel ve duygusal tepkilerin sonucunda ortaya çıkan, belirli bir grubun üyelerine karşı geliştirilen genellenmiş tutumlardır. Damgalama ve ayrımcılığın nedenlerine bakıldığında olumsuz inanç ve önyargılardan doğan psikolojik sebepler, toplumun sınıflandırmacı tutumları ve kültürel yargılarından kaynaklanan toplumsal nedenler ve teknolojik nedenler (iletişimin kolaylaşması, reklamlarda filmlerde ve sosyal medyada damgalayıcı paylaşımlar vb.) sayılabilir (4). Ayrımcılık ve damgalama toplumda, bireyler arasında olduğu gibi sağlık çalışanları arasında da görülebilmektedir. Yapılan incelemelerde dünyada ve ülkemizde yapılan çok sayıda yayına ulaşılmaktadır. Bu yayınlarda damgalamadan en çok etkilenen gruplar arasında mental - psikiyatrik bozukluğu olanlar, engelliler, cinsel yönelim farklılığı olanlar ve bağımlılığı olanlar yer almaktadır (8-12). Ayrıca kanser hastaları, epilepsi hastaları, obezler ve yaşlılar da çeşitli şekillerde ayrımcılığa uğrayabilmektedir (13-17). Damgalama ve ayrımcılığa uğrayan bireylerin sosyal olanakları kısıtlanır, yaşam hedeflerini gerçekleştirmeleri engellenebilir, benlik saygısı olumsuz yönde önemli ölçüde etkilenebilir, bireyler tedaviden kaçınma davranışı geliştirebilir, bakım veren ve yakın çevresindeki kişilerin yaşam kalitesi olumsuz yönde etkilenebilir (18). Tıp eğitimi ve sağlık çalışanlarının ayrımcılıkla ilgili farkındalıklarının artırılması önemlidir. Ülkemizde Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (UÇEP) - 2020 Davranışsal, Sosyal ve Beşeri Bilimler Durumlar Listesinde ayrımcılık, yanlılık, damgalama ana durum olarak tanımlanmaktadır. Bununla ilişkili alt durumlar ise; göçmenler, yaşlılar, engelliler gibi incinebilir gruplar, toplumsal cinsiyet ve hastalıkları nedeni ile damgalanan bireylerdir (19).

Ayrımcılık tutumuna müdahale etmek için oluşturulacak eğitim yöntem ve içerikleri, tutum oluşumu ve değişimini açıklayan temel kuramlardan (sosyal öğrenme kuramı, klasik koşullanma, yüz ifadesi hipotezi, ayrıntılandırma olasılığı kuramı, maruz kalma etkisi vb.) yararlanarak temellendirilebilir. Damgalama ve ayrımcılık müdahale programlarında bu kuramlara dayanarak yapılandırılmış çeşitli teknikler (bilgilendirme, etkileşimde bulunma / temas, rol oynama / canlandırma, davranışı model alma vb.) kullanılabilir (20). Waqas ve arkadaşlarının yaptığı sistematik derlemede en yaygın kullanılan damgalama azaltma müdahalelerinin dersler-tartışmalar ile veya senaryo tabanlı müdahaleler ile psikoeğitim müdahaleleri olduğu bildirilmiştir. Yaygın kullanılan diğer önemli stratejiler role-play ve damgalanma nedeni olabilecek duruma mücadele eden bireylerle temas tabanlı müdahalelerdir. (21). Bu çalışma ile literatürden derlenen ayrımcılığa neden olan hastalık ve durumlar listesine tıp fakültesi öğrencilerinin bakış açılarının değerlendirilmesi ve hazırlanan eğitim programında yer alan ayrımcılık dersinin işleyişinin tanıtılması hedeflenmektedir. Öğrencilerin bakış açıları, duygu ve düşünceleri eğitim programında yapılan uygulamalarla etkileşim gösterdiği için ve verilerin toplanması ile programdaki uygulamalar eşzamanlı yürütüldüğü için birlikte incelenmiştir.

GEREK VE YÖNTEM

Çalışma için Akdeniz Üniversitesi Tıbbi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan onay alınmıştır (25.07.2024 Karar No: TBAEK-484).

Çalışma deseni

Çalışma 2023-2024 eğitim döneminde, Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesinde yapılmıştır. Çalışma grubunu birinci sınıf öğrencileri oluşturmuştur, tüm öğrencilere ulaşılmış katılmak için gönüllü olan öğrenciler çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma nitel ve nicel verilerin toplandığı karma araştırma modeli ile yürütülmüştür. Yakınsayan paralel desen (nicel ve nitel veriler birlikte toplanmış, veri analizleri ayrı ayrı gerçekleştirilmiş ve yorumlama bölümünde elde edilen veriler birleştirilmiştir) kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket formu araştırmacılar tarafından literatür taraması ile oluşturulmuştur, eğitim programında kullanılan video ve filmler Tıp Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyeleri

tarafından belirlenmiştir, teorik dersler Tıp Eğitimi öğretim üyesi tarafından anlatılmıştır, refleksiyon ve role-play oturumlarını bir Tıp Eğitimi öğretim üyesi yönetmiş ve bir Tıp Eğitimi doktora öğrencisi not almıştır, oturumlarda ses/görüntü kaydı alınmamıştır, role-play için kullanılan senaryolar içeriğinde yer alan durumla ilgili alan uzmanları tarafından hazırlanmıştır. Araştırma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada ilgili literatür incelenerek hastalıklar ve incinebilir gruplar olmak üzere iki grup olarak ayrımcılık nedenleri listelenmiştir. Hazırlanan listedeki her bir neden için “ayrımcılık vardır”, “ayrımcılık yoktur” ve “kararsızım” seçeneklerinin bulunduğu anket formu ile nicel veriler toplanmıştır. İkinci aşamada araştırmacılar tarafından hazırlanan eğitim programı uygulanmış ve öğrencilerin uygulamalar ile ilgili duygu ve düşüncelerini yazmaları istenmiştir. Öğrencilerin yazdıkları metinler nitel veri olarak toplanmıştır. Uygulama süreci sonunda damgalama ve ayrımcılığa yüklenen anlam, öğrencilerin deneyimleri, farkındalık düzeyleri, duygu ve düşünceleri yazdıkları metinler üzerinden incelenmiştir.

Eğitim programı

Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesinde iki binli yılların başından itibaren dikey olarak 6 yıl boyunca iletişim becerileri dersi verilmektedir. UÇEP-2020 Davranışsal, Sosyal ve Beşeri Bilimler Listesi göz önünde bulundurularak hazırlanan eğitim programında ayrımcılık, damgalama ve kültürel iletişim başlıkları da yer almaktadır. Program kapsamında genel iletişim becerileri dersinden sonra kültürel çeşitlilik, damgalama ve ayrımcılıkla ilgili temel bilgilerin paylaşıldığı bir ders verilmiştir. Kültürel çeşitlilik, damgalama ve ayrımcılık dersinden sonra öğrenciler ile üç uygulama yapılmıştır (Tablo 1).

Uygulama 1: Araştırmacılar tarafından hazırlanan damgalama ile ilgili bir video öğrencilere izletilmiş ve düşüncelerini sözlü olarak belirtmeleri istenmiştir. Öğrenciler ile yapılan yansıtma (refleksiyon) oturumunda ne hissettikleri, nasıl olması gerektiği, kendisi olsa nasıl davranırdı gibi sorular ile video tartışılmıştır.

Uygulama 2: Hazırlanan senaryolar ile role-play uygulaması yapılmıştır. Senaryolar damgalamaya ve ayrımcılığa neden olabilecek durumlar

alanında uzman kişilerce oluşturulmuştur. Psikiyatrik vakalar (şizofreni, bağımlılık, depresyon vakaları) için senaryo hazırlanmıştır. **Uygulama 3:** Ayrımcılığı ve damgalamayı

konu alan bir filmi izlemeleri ev ödevi olarak verilmiştir. Ödev olarak verilen filmin içeriğinde incinebilir gruplardan bir tanesi ele alınmaktadır. Öğrencilerden bu filmi izledikten sonra

Ders başlığı	Anlatım	Video / refleksiyon	Roleplay	Film izleme ve raporlama
İletişim becerileri ve empati	+		+	
Ayrımcılık, yanlışlık ve damgalama	+	+	+	+
Kültürel çeşitlilik	+	+		

Tablo 1 Ders başlıkları ve bu başlıklarda yapılan uygulamalar

ayrımcılıkla ilgili genel kişisel görüşlerini ve hekim adayı olarak görüşlerini yazmaları istenmiştir.

Seyredilmesi istenilen filmler:

1. Fil Adam
2. Benim Çocuğum (belgesel)
3. 12 Yıllık Esaret
4. Float Uçuyor

Veri toplama aracı ve analizler

Veri toplamak için anket formu ve uygulamalardan sonra öğrencilerin görüşlerini yazmaları istenen form kullanılmıştır. Görüşlerini yazmaları istenilen formda ne hissettiklerini, kendileri olsa ne yapacaklarını ve varsa önerilerini yazmaları istenmiştir. Nicel verilerin analizinde frekans, yüzde gibi tanımlayıcı istatistikler ve kategorik verilerin karşılaştırılmasında Pearson Ki-Kare Testi kullanılmıştır. İçerik analizi sırasında öğrencilerin yazdıkları metinler iki araştırmacı tarafından konusu, kaynağı, konusu ile kaynağı arasındaki ilişki açısından analiz edilmiştir. Bu inceleme sonucunda iki öğretim üyesinin ortaklaşmasıyla kavramlar kategorileştirilmiştir. Kavramsal kategorilerin isimlendirilmesi sürecinde ayrımcılık ve ön yargı ile ilgili makaleler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda iki araştırmacı aralarında tam uzlaşa sağlamışlardır. Belirlenen nihai kavramsal kategoriler araştırmada yer almayan bir başka tıp eğitimi uzmanının görüşüne sunulmuştur. Kavramsal kategorilere ayrıştırma işleminin güvenilirliği; "Güvenirlilik= [görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı)] x 100" formülü kullanılarak hesaplanmıştır.

Kodlama güvenilirliğine ilişkin az %70 düzeyinde bir güvenilirlik yüzdesi esas alınmıştır (22). Bu araştırmada yapılan hesaplamalar sonucunda %78 oranında bir uzlaşma olduğu bulunmuştur. Belirlenen ayrımcılık, yanlışlık ve damgalama listesi UÇEP-2020 de yer alan alt durumlara göre sınıflandırılmıştır. Alt durumlar göçmenler, incinebilir gruplar, toplumsal cinsiyet ve hastalığı nedeni ile damgalanan bireyler olarak dört grupta sınıflandırılmıştır. Öğrencilerin belirttikleri ayrımcılık nedenleri de diğer başlığı altında sınıflandırılmıştır.

BULGULAR

Hastalıklara yönelik damgalama ve ayrımcılık algıları

Çalışmaya 277 öğrenci katıldı. Katılımcıların 112'si (%40,4) kadındı, 6 öğrenci (%2,2) cinsiyetini belirtmek istemedi. Verilen yanıtlara göre öğrencilerin %84,8'i göçmenlerin ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir. İncinebilir gruplar arasında en yüksek oranla hükümlü ve tutukluların ayrımcılığa uğradığı düşünülmektedir. Öğrencilerin yarıya yakını (%41,9) yaşlıların ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık yapıldığını düşünen öğrencilerin oranı %75,8 saptanmıştır. Hastalığı nedeni ile damgalandığı en sık düşünülen üç hastalık madde bağımlılığı, alkolizm ve şizofrenidir. Ayrımcılığa uğrama nedeni olarak 4. sırada obezite işaretlenmiştir (Tablo 2). Öğrencilerin cinsiyeti ile göçmenlerin, engellilerin ve sigara kullanımı sonucunda oluşan hastalığı olanların ayrımcılığa uğradığını düşünme

Tablo 2 Hastalık ve durumlara yönelik damgalama ve ayrımcılık algıları

	Ayrımcılığa çok fazla uğrar	
	n	%
Göçmenler	235	84,8
İncinebilir gruplar		
Hükümlü ve tutuklular (eski suçlular)	243	87,7
İşsizler	187	67,5
Romanlar	177	63,9
Engelliler	151	54,5
Yaşlılar	116	41,9
Toplumsal cinsiyet		
Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık	210	75,8
Hastalığı nedeni ile damgalanan bireyler		
Madde bağımlıları	264	95,3
Alkolizmi olanlar	208	75,1
Şizofreni hastaları	207	74,7
Obezite hastaları	198	71,5
HIV(+) bireyler / AIDS hastaları	190	68,6
Kısa boylular	157	56,7
Depresyon hastaları	138	49,8
Sigara kullanımı sonucu hastalığı olanlar	94	33,9
Sara (epilepsi) hastaları	93	33,6
Diğer durumlar		
Dövmesi / piercingi olanlar	140	50,5

oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır. Cinsiyet açısından incelendiğinde; kadın katılımcılar arasında göçmenlerin ve engellilerin ayrımcılığa uğradığını düşünenlerin oranı erkeklerde olduğundan daha fazla, erkek katılımcılar

arasında sigara kullanımı sonucu hastalığı olanların ayrımcılığa uğradığını düşünenlerin oranı kadın katılımcılarda olduğundan daha fazladır (Tablo 3). Açık uçlu sorularda “Sizce hangi durumlar ve hastalıklar ayrımcılığa neden olur?” sorusuna

Tablo 3 Katılımcıların cinsiyetlerine göre grupların ayrımcılığa uğradığını düşünme oranları

	Kadın				Erkek				
	Ayrımcılığa çok fazla uğrar		Ayrımcılığa uğramaz		Ayrımcılığa çok fazla uğrar		Ayrımcılığa uğramaz		
	n	%	n	%	n	%	n	%	
HIV(+) bireyler / AIDS hastaları	81	71,3	31	27,7	105	66,0	54	34	0,545
Alkolizmi olanlar	84	75,0	28	25,0	121	76,1	38	23,9	0,349
Yaşlılar	52	46,4	60	53,6	61	38,4	98	61,6	0,383
Sigara kullanımı sonucu hastalığı olanlar	29	25,9	83	74,1	64	40,5	94	59,5	0,029 (OR: 7,05 7,2-3,7)
Madde bağımlıları	106	94,5	6	5,4	152	95,6	7	4,4	0,804
Depresyon hastaları	64	57,1	48	42,9	70	44,0	89	56,0	0,074
Sara (epilepsi) hastaları	46	41,1	66	58,9	46	28,9	113	71,1	0,077
Obezite hastaları	81	72,3	31	37,7	113	71,1	46	28,9	0,942
İşsizler	76	67,9	36	32,1	107	67,3	52	32,7	0,994
Şizofreni hastaları	92	82,1	20	17,9	111	68,8	48	30,2	0,064
Kısa boylular	65	58,0	47	42,0	87	54,7	72	45,3	0,355
Göçmenler	101	90,2	11	9,8	128	80,5	31	19,5	0,050 (OR: 5,88 6,92-2,57)
Romanlar	75	67,0	37	33,0	97	61,0	62	39,0	0,365
Homoseksüel bireyler	89	79,5	23	20,5	118	74,2	41	25,8	0,200
Dövmesi / piercingi olanlar	58	51,8	54	48,2	80	50,3	79	49,7	0,676
Eski suçlular	98	89,2	12	10,8	140	88,1	19	11,9	0,254
Engelliler	73	65,2	39	34,6	75	47,2	84	52,8	0,013 (OR:8,64 8,73-7,75)

* Pearson Ki-Kare Testi

öğrenciler; transseksüeller (9 kişi), etnik köken farklılığı olanlar (8 kişi), yoksullar (8 kişi), din/ mezhep farklılığı olanlar (4 kişi), kanser hastaları (4 kişi), bilgisayar oynayanlar (1 kişi), içe kapanık insanlar (1 kişi), jilet kesiği gibi yaraları olanlar (1 kişi), kadınlar (1 kişi), kalıtsal hastalığı bulunanlar (1 kişi), kumar oynayanlar (1 kişi), otistikler (1 kişi), salgın hastalığı olanlar (1 kişi) yanıtlarını vermiştir.

Öğrencilerin izledikleri filmlere yönelik görüşleri

Öğrencilerin izledikleri filmlere yönelik hazırladıkları raporlardadikkatçeken ifadeler aşağıda sıralanmıştır. Öğrenciler raporda daha çok filmi özetleme eğilimi göstermiştir. Ancak sonuç cümleleri içinde belirtilen ifadeler aşağıda gruplanarak sunulmuştur. Öğrencilerin hazırladığı raporlar incelendiğinde en çok tekrarlanan temalar “ayrımcılık” ve “önyargı” idi. Bir öğrenci “Hepimizin bildiği gibi günümüzün en önemli problemlerinden bir tanesi farklılıklara karşı önyargıların sebep olduğu ayrımcılıktır. Yaşadığımız toplumda etnik köken, din, mezhep gerekse cinsiyet açısından çok ayrımcılık yaşayabiliyoruz.” şeklinde aktarmıştır. Filmler farkındalığın artırılmasında önemli katkı sağlamıştır. Farkındalık için “empati” ve “iletişim kurma” en çok kullanılan kelimeler olarak dikkat çekmekteydi. Farkındalık ile ilgili olarak bir öğrenci “Hayat bizim birbirimizi anlayacağımız kadar uzun aslında. Karşımızdaki insana empati yapmalıyız. Onların ne acılar yaşadığının, ne kadar ağlayabileceklerinin bile farkında değiliz. Yani film bana daha çok empati, daha çok birbirimizi anlamamız gerektiğini öğretti...” şeklinde yorum yapmıştır. Bir başka öğrenci de bu konu ile ilgili olarak “Filmi izlerken sürekli halde fark ettiğim bir şey vardı: konuşunca, anlatınca atlatılmayacak hiç bir şey olmadığını her şeyin başının iletişim olduğunu ve anlama ve anlatmanın çok önemli olduğunu düşündüm.” şeklinde aktarım yapmıştır. Bir başka öğrenci ise “Filmi izlediğimde insanların en temelde empati duygularının eksik olmasından kaynaklı kendisi gibi olmayanları dışlama davranışı olduğunu gördüm.” şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Raporda üzerinde durulan bir diğer kavram “zorbalık” olmuştur. Bir öğrenci “Filmde beni üzen olaylardan biri bu çocukların okullarında akran zorbalığına uğradıkları yetmiyormuş gibi eğitimci tarafından da kaba söylemlere maruz kalmaları oldu.” diyerek zorbalığı ifade etmiştir. Öğrencilerin daha az bölümü yaşadıkları çevre

ve önyargılarından bahsetmiştir. “Kendim daha kapalı bir toplumda büyüdüm, kabul etmeyeceğimiz durumlar var. Daha önce bu tarzda bir film de izlememiştim. İlk izlerken biraz endişelendim sonra son sahnede buldum kendimi, şu anda kendimi biraz eleştiriyorum bütün önyargılarımdan dolayı.” şeklinde raporlama yapmıştır. Bir öğrenci çevresel faktörlerin ve maruz kalmanın etkisinden şu yorumla bahsetmiştir: Ötekileştirmenin yetiştirilme tarzından, normatif bir yaşama bağlı kalmaktan ve daha önce aşına olmadıkları bir kavramın karşısına çıkmalarından kaynaklandığını düşünüyorum. Hekimlik mesleği ile ilişki kurulan raporlar da bulunmaktadır. “...Biz hayatı sadece ilaçla, sadece ameliyatla değil, farkındalık yaratarak da sürdürmemiz gerektiğini düşündüm. Bu şekilde sorumluluk alabileceğime inandım. Doğru bir bilgilendirme ile insanların hayatına dokunabiliriz.” “İnsanın kendi isteği dışında başına gelen böyle özel durumlar hangi ilişki biçimi içinde olursa olsun yaşama hakkı temelinde değerlendirilmelidir. Amaç yaşamı kolaylaştırmak olmalı hekimlikte.” “Sanki karşımızdaki insan değilmiş gibi tepkiler verebiliyoruz.”

TARTIŞMA

Bu çalışma tıp fakültesi birinci sınıf öğrencileri için hazırlanan bir eğitim programında yer alan ayrımcılık dersinin işleyişinin tanıtılmasına ve öğrencilerin ayrımcılığa neden olan durumlara bakış açılarını incelemeye yönelik yapılmış bir araştırmadır. Birinci sınıf öğrencilerinin doldurdıkları, UÇEP-2020 kapsamında ayrımcılık için verilen konu başlıklarını içeren anket formlarından ve yazmış oldukları raporlardan düşünce ve duygularına yönelik verilere ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler öğrencilerin ayrımcılık yapıldığını düşündükleri durum ve hastalıklara yönelik algılarının yüksek olduğunu, izledikleri film sonunda raporlamalarından bu konu başlığına ilişkin farkındalıklarının arttığını göstermiştir. Öğrenciler tarafından en çok ayrımcılığa uğradığı düşünülen bireylerin madde bağımlıları olduğu saptanmıştır. Demirören ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada şizofreni, alkol madde bağımlılığı ve depresyon için damgalama tutumları incelenmiştir. Öğrenciler madde bağımlılığı olan kişilerin, şizofreni ve depresyona sahip bireylere

göre daha çok damgalamaya uğrayabileceğini belirtmiştir (23). Bağımlılıkla ilgili damgalama, çoğu zaman maddelerin kötüye kullanımını hastanın ahlaki eksikliğine veya irade eksikliğine bağlayarak devam etmektedir. Bu tür damgalayıcı tutumların yansımaları geniş kapsamlı olarak görülmektedir. Toplumsal damgalamanın, kişinin sosyal faaliyetlere katılımını, anlamlı bir iş bulma ve sürdürme yeteneğini ve hatta tıbbi ve/veya psikiyatrik durumlar için tıbbi tedavi arama yeteneğini etkilediği bulunmuştur (4,23). Le Glaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada hekimlerin ve tıp öğrencilerin psikotik bozukluklara yönelik inanç ve tutumları incelenmiş ve şizofreni hastalarına yönelik sosyal mesafe isteği, diğer psikiyatrik bozukluklarla karşılaştırıldığında daha yüksek bulunmuştur (8). Tıp eğitimi sırasında damgalama puanlarının dünya çapında yüksek olduğu izlenmiştir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının damgalama, ayrımcılık ile ilgili farkındalığının yüksek olması ayrı bir öneme sahiptir. Yapılan çalışmalarda damgalama karşıtı eğitimlerin inanç ve tutumlar üzerinde olumlu etkisi olsa da bu etkilerin uzun süreli olmadığı gösterilmiştir (8). Bu nedenle konu başlıklarının belli kuramlara dayandırılması, bir kere değil, tekrarlanarak anlatılması ve çeşitli eğitim tekniklerinin kullanılması önerilmektedir (18,20,24). Ayrımcılığa uğradığı düşünülen bir diğer grup, göçmenlerdir. Öğrenciler ikinci sırada ayrımcılığa uğrayan grup olarak göçmenleri belirtmişlerdir. Göçmenlerin davranışsal ve kültürel özellikleri, işgücü ihtiyacını azaltmaları, sağlık ve eğitim gibi alanları kullanmaları ayrımcılığa uğramalarına neden olabilmektedir (25). Mülteciler enfeksiyon kaynağı olma, ekonomik yük olma gibi nedenler ile ayrımcılığa uğrayabilmektedir (26). Ülkemizde son yıllarda artan göçmen sayısı bu grubun ayrımcılığa uğramada en üstlerde yer almasını sağlamış olabilir. Öğrencilerin üzerinde durduğu konulardan bir tanesi de obezitedir. Obezite bir damgalama nedeni olarak dördüncü sırada yer almaktadır. Obezitenin belirgin şekilde pek çok ülkede artması ve hastalıklara neden olarak görülmesi bu kişilerin de damgalamaya maruz kalmasına sebep olmaktadır. Yapılan çalışmalar obez bireylerin okul, işyeri, hastane gibi alanlarda ayrımcılığa uğradığını göstermektedir (27). ABD’de tıp öğrencilerinin obez ve normal kişilerin yer aldığı senaryolara bakış açılarının değerlendirildiği çalışmada, obez hastanın yer aldığı senaryo, normal ağırlıktaki kişilerin yer

aldığı senaryoya göre önemli ölçüde daha olumsuz olarak derecelendirilmiştir. Öğrencilerin, normal kilolu bireylere kıyasla obezlere yönelik daha fazla oranda olumsuz tutumları olduğu saptanmıştır (28). Ülkemizde obez kişilerin sayısının diğer ülkelerde olduğu gibi hızla artması öğrenciler arasında damgalama nedeni olarak görülmesini açıklayabilir. Kız ve erkek öğrencilerin ayrımcılık algıları incelendiğinde; kız öğrencilerde göçmenlerin ve engellilerin ayrımcılığa uğradığını düşünme oranı, erkek öğrencilerde ise sigara kullanımı nedeniyle hastalanan bireylerin ayrımcılığa uğradığını düşünme oranı daha yüksek tespit edildi. Sağlık Bilimleri öğrencileri ile yürütülen çalışmada da erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre, damgalama eğilimlerinin yüksek olduğu belirlenmiştir (29). Fiziksel deformasyon, kronik hastalık veya gözle görülür herhangi bir kusurun; bu konuları ele alan film, dizi ve kamu spotları ile aktarılmasının engelliğe karşı olumlu tutum sergilenmesinde etkili bir yöntem olduğu ifade edilmektedir (30). Bu amaçla öğrencilere ödev olarak verilen film izleme ve raporlama süreci değerlendirildiğinde öğrencilerin ayrımcılığa yönelik hiç bilmedikleri önyargıları olduğu, bu filmler ile farkındalıklarının arttığına yönelik ifadeler dikkat çekmektedir. Ders hakkında yapılan geri bildirimlerde öğrencilerin derslerden memnun olduğu izlenmiştir. Sağlık ile ilgili meslekler, özellikle de hekimlik mesleği hastalarla birebir iletişimi gerektirmesi nedeniyle toplumsal bir özellik taşır. Sağlık hizmeti sunumunda ayrımcı davranışlara maruz kalan hastalar; şikayetlerini gizleme veya eksik söyleme, tedavi uyumsuzluğu ya da hastalığını saklama davranışlarında bulunabilir. Sonuçta bireyler hakkı olan sağlık hizmetinden faydalanamayabilir ve toplumsal boyutta özellikle kronik izlem gerektiren hastalıkların yönetimi zorlaşabilir. Bu nedenlerle, tıp eğitiminde damgalama ve ayrımcılık konularında yapılan eğitimlerin yaygınlaştırılması önemlidir. Yapılan eğitimler hasta merkezli bakım, profesyonellik ve sağlıkta eşitliği temel almalıdır. Bu programlar tüm derslerle entegre edilmeli ve farklı dersleri tamamlayıcı özellikte olmalıdır (31).

SONUÇ

Hazırlanan eğitim programında yer alan ayrımcılık dersinin ayrımcılığa yönelik farkındalığı arttırdığı söylenebilir. Öğrenci raporlarında derslerin ve izlenen filmler ile ilgili tartışma oturumlarının

empati ve iletişim becerilerini geliştirdiği üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda tıp fakültesi birinci sınıf öğrencileri tarafından hastalığı nedeni ile damgalandığı en sık düşünülen üç hastalık madde bağımlılığı, alkolizm ve şizofrenidir. Üç hastalığın da psikiyatri hastalığı olması bu konuda farkındalık yaratılmasını gerekli kılmaktadır. Derslerin yıllara göre amaç ve hedeflerinin belirlenmesinin, öğrenci merkezli uygulamalarla ve bütüncül bir bakış açısıyla verilmesinin bu konudaki farkındalığı arttıracaklarını düşünmekteyiz.

Kaynaklar

1. Goffman E. Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar. Ankara: Heretik Yayıncılık; 2014.
2. Kapıkıran A, Kapıkıran Ş. Psikolojik Yardım Aramada Kendini Damgalama Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik. Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal. 2013;4(40):131–41.
3. Bos AE, Pryor JB, Reeder GD, Stutterheim SE. Stigma: Advances in theory and research. Basic and Applied Social Psychology. 2013;35(1):1-9.
4. Özmen S, Erdem R. Damgalamanın kavramsal çerçevesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Derg. 2018;23:185-208.
5. Corrigan PW, Watson AC. Understanding the impact of stigma on people with mental illness. World Psychiatry. 2002;1(1):16.
6. Link BG, Phelan JC. Labeling and stigma. İçinde: Handbooks of sociology and social research. Dordrecht: Springer; 2013. s. 513.
7. Major B, O'Brien LT. The social psychology of stigma. Annual Review of Psychology. 2005;56(1):393–421.
8. Le Glaz A, Lemey C, Berrouguet S, Walter M, Lemogne C, Flahault C. Physicians' and medical students' beliefs and attitudes toward psychotic disorders: A systematic review. J Psychosom Res. 2022;163:111054.
9. Nakış ST, Kutlu CÖ, Ak İ, Vural T, Almacı M, Bazıghifan F, ve ark. Tıp Fakültesi 6. sınıf öğrencilerinin şizofreniye yaklaşımı ve stigmatizasyonun değerlendirilmesi: Niteliksel bir çalışma. Türkiye Biyoetik Dergisi. 2024;11(2):2–16.
10. Pitakchinnapong N, Rhein D. Exploration of the causation of stigmatization of mental illness in Thailand: Perceptions of Thai University students. Computers in Human Behavior. 2019;20(2):7–19.
11. Meyer IH. Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. Psychol Sex Orientat Gend Divers. 2013;1(S):3–26.
12. Kardaş Ö, Gümüşsoy AS, Tanır MF, Başkan AH. Pediatri hekimlerinin bağımlı hastaları damgalama düzeylerine bağımlılık eğitiminin etkisi. Acta Medica Nicomedia. 2023;6(3):403–8.
13. Yıldız E, Çaydam ÖD. Sistemik derleme: Kanserli hastalara yönelik damgalama ile ilgili araştırmaların sistemik bir analizi. Sağlık ve Toplum Dergisi. 2020;1:9–23.
14. Çoban BG. Epilepsi ve toplumsal damgalanma. Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi. 2023;5(12):10–7.
15. Doganavsargil-Baysal O, Cinemre B, Senol Y, Barcin E, Gokmen Z. Epilepsy and stigmatization in Turkey. Epilepsy Behav. 2017;73:100–5.
16. Jackson SE. Obesity, weight stigma and discrimination. J Obes Eat Disord. 2016;2(1).
17. Özdemir Ö, Bilgili N. Sağlık hizmetlerinde yaşlı ayrımcılığı. Gülhane Tıp Dergisi. 2014;56(2):128–31.
18. Aktaş A. (2017). Obsesif kompulsif bozukluğa yönelik sosyal damgalama üzerinde psikoeğitim ve temastan oluşan müdahale yönteminin etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
19. Yüksek Öğretim Kurumu. Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Ulusal Çekirdek Eğitim Programı 2020 [İnternet]. [Erişim tarihi 22 Haziran 2024]. Erişim linki: https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi-programlari/mezuniyet-oncesi-tip-egitimi-cekirdek-egitimi-programi.pdf

20. Tasa H, Mamatoğlu N. Engelli bireylere yönelik tutum değişimi ve duyarlılık eğitimleri. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*. 2018;3:11–21.
21. Waqas A, Malik S, Fida A, Abbas N, Mian N, Miryala S, ve ark. Interventions to reduce stigma related to mental illnesses in educational institutes: a systematic review. *Psychiatric Quarterly*. 2020 May 5;91(3):887–903.
22. Miles MB, Huberman AM, Saldana J. *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*. California: SAGE Publications Ltd; 2014.
23. Demirören M, Şenol Y, Aytuğ Koşan AM, Saka MC. Tıp eğitiminde ruhsal bozukluklara karşı damgalama eğitimi gereksiniminin değerlendirilmesi: Nitel ve nicel yaklaşım. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 2015;16(1):22-29.
24. Carrara BS, Fernandes RHH, Bobbili SJ, Ventura CAA. Health care providers and people with mental illness: An integrative review on anti-stigma interventions. *Int J Soc Psychiatry*. 2021;67(7):840–53.
25. Phinney JS, Horenczyk G, Liebkind K, Vedder P. Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective. *J Soc Issues*. 2001;57(3):493–510.
26. Esses VM, Medianu S, Lawson AS. Uncertainty, threat, and the role of the media in promoting the dehumanization of immigrants and refugees: Dehumanization of immigrants and refugees. *J Soc Issues*. 2013;69(3):518–36.
27. Weiss MG, Ramakrishna J, Somma D. Health-related stigma: rethinking concepts and interventions. *Psychol Health Med*. 2006;11(3):277–87.
28. Pantenburg B, Sikorski C, Lupp M, Schomerus G, König H-H, Werner P, ve ark. Medical students' attitudes towards overweight and obesity. *PLoS One*. 2012;7(11):e48113.
29. Erdoğan Ö, Işıl Ö, İlhan N, Cural K, Gül Ş, Yazgan M, ve ark. Sağlıkla ilgili bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin damgalamaya maruz kalan farklı gruplardaki bireylere yönelik bakış açıları ve damgalama eğilimleri. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2021;4(3):187–99.
30. Dahl M. The role of the media in promoting images of disability-disability as metaphor: The evil crip. *Can J Commun*. 1993;18(1).
31. Dogra N, Bhatti F, Ertubey C, Kelly M, Rowlands A, Singh D, ve ark. Teaching diversity to medical undergraduates: Curriculum development, delivery and assessment. *AMEE GUIDE No. 103. Med Teach*. 2016;38(4):323–37.